

Overall verkrijgbaar,
informatie over het boek zie
ook: **Nieuwe Druk**

‘Wat Swaab doet, is bloedlink’

In zijn nieuwe boek *De Eigenander. Een ik in mij* presenteert ontwikkelingspsycholoog Dolph Kohnstamm een intrigerende identiteitstheorie. Hij komt er onder andere mee in het geweer tegen neurowetenschappers die de vrije wil ontkennen. *De Eigenander* is een vervolg op zijn boek *Ik ben ik* uit 2002, over het plotselinge zelfbesef dat sommige kinderen ervaren.

Bas Levering sprak met hem.

.....
door **Bas Levering**

Hoe lang ben je al met het onderwerp bezig?

In 1998 ben ik met vervroegd pensioen gegaan en toen ben ik aan *Ik ben ik* gaan werken. Dat was natuurlijk niet een boek dat ik in mijn universitaire tijd kon schrijven. Ik kon er geen Engelstalige artikelen mee scoren. Maar nadien voelde ik me vrij om aan dit onderwerp te gaan werken. Het gaat om een heel ander soort psychologie dan de psychologie die ik in mijn professoraat moest propageren. Dat geldt ook voor dit boek. Met de reguliere psychologie heeft het niets te maken.

Het bijzondere van het eerste boek was dat het om plotselinge identiteitservaringen ging die niet alle kinderen hebben.

Meestal groeit het zelfbesef geleidelijk. Veel kinderen hielden hun plotselinge

BEELD: SUZANNE BLANCHARD

‘Ik wil het grote belang laten zien van **zelfreflectie en introspectie**’

ik-ben-ik-ervaringen ook voor zichzelf. Ik heb meer dan eens kunnen noteren dat ouders met onbegrip reageerden als kinderen het vertelden. Ik kreeg die herinneringen nadat ik mensen die zich uit hun kinder- of jeugd jaren een dergelijke bijzondere ervaring herinnerden, in verschillende media had uitgenodigd mij daarover te schrijven. En dat heb ik ook weer in dit nieuwe boek gedaan. Ik heb aan lezers gevraagd om, als zij in hun eigen leven iets van die eigenaardigheden herkennen, mij dat dan toe te sturen.

Wat was nu de aanleiding om dit boek te schrijven?

Het onderwerp bleef me gewoon boeien en ik vond ook dat er meer in zat. Ik realiseerde me wel dat het om een superorigineel onderwerp ging. Ik heb het onderwerp te danken aan de Duits-Amerikaanse fenomenoloog Herbert Spiegelberg die er voor een Japans tijdschrift ooit een artikel over geschreven had. Maar het onderzoek dat hij over het onderwerp onder zijn studenten had gedaan leverde niet veel op. Ook heb ik de resultaten van onderzoek gezien dat men in Japan deed – van *Ik ben ik* is ook een Japanse editie verschenen – maar ook die resultaten waren niet goed. Daar komt nog bij dat er in het Japans verschillende woorden voor ‘ik’ bestaan en het begrip er niet zo prominent is als in onze en andere westerse talen en culturen. Er viel volgens mij nog veel meer over het onderwerp te zeggen, maar er was ook een andere aanleiding om er verder op

door te gaan. Ik raakte meer en meer geërgerd door de ‘wij zijn ons brein-beweging’. Ik weet niet of je het boek *Jij bent je brein* kent dat Dick Swaab samen met de kinderboekenschrijver Paul Schutten voor oudere kinderen en jongeren schreef. De professor voert hierin een soort Socratische dialoog met een fictieve knaap Jelle om hem van zijn ongelijk te overtuigen waar hij meent dat hij, ook als hij dorst heeft, zelf toch vrij is om wel of niet te drinken.

Daar valt veel over te zeggen, maar wat is precies je punt?

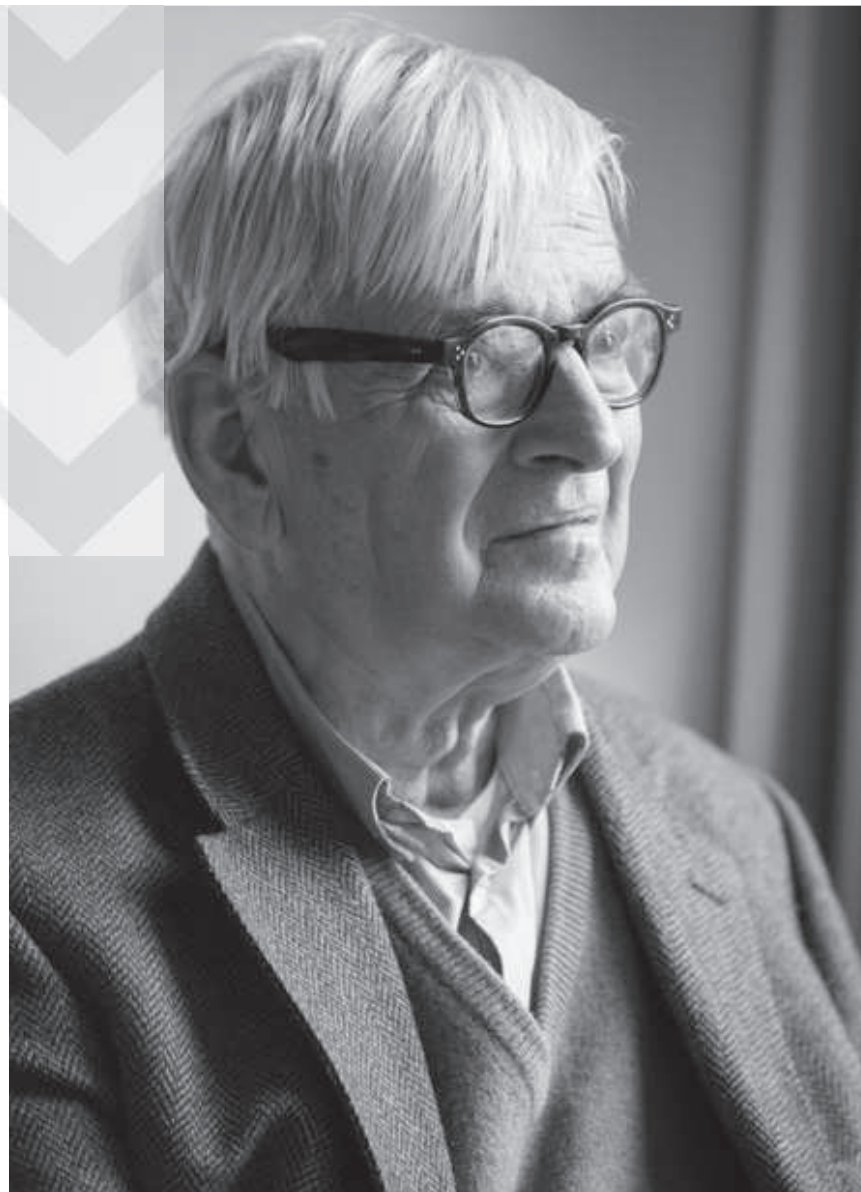
Als je als iemand met het gezag van Swaab een jongen als Jelle gaat vertellen dat hij eigenlijk niets te vertellen heeft over zijn eigen doen en laten, gebeurt er iets volkomen onverantwoords. Jelle mag dan een beetje tegensputteren, maar het dominante verhaal is dat alles op de automatische piloot gaat. Als je de mogelijkheid van verantwoordelijkheid ontkent, vernietig je de grondslag van de opvoeding. Het is bloedlink dat Swaab een boek schrijft waarbij hij probeert de jongeren de mogelijkheid tot verantwoordelijkheid uit het hoofd te praten. Dat zij zelfs niet de vrijheid hebben om als zij dorst hebben toch het glas te laten staan. Ik wil laten zien dat er in zelfreflectie en introspectie een basis is voor eigenmachtig en verantwoordelijk handelen.

Op 11 maart heeft de Amerikaanse filosoof Daniel Dennett in Amsterdam met Dick Swaab en Victor Lamme een debat gevoerd. Hij

heeft daar herhaald wat hij eerder had gezegd: dat hij vond dat Swaab onverantwoord bezig was.

Toen Dennett in 2012 de Erasmusprijs ontving, heeft hij Swaab en Lamme ook al domme studenten genoemd. Mijn boek is natuurlijk geen theoretische verhandeling over de vrije wil. Maar op de achtergrond speelt die discussie wel een belangrijke rol, want de herinneringen die ik in *De Eigenaard* heb opgenomen, hebben in die zin betekenis. De ervaring die Carl Gustav Jung in zijn autobiografie beschrijft en waarin hij het ontstaan van het besef van eigenmachtigheid op elfjarige leeftijd beschrijft, is volkomen overtuigend. Als hij zich afvraagt hoe het tot dat moment geweest is zegt hij dat hij in een mist had geleefd. ‘Toen kwam ik uit die mist en wás ik, hád ik mezelf’ en: ‘Es war Aurorität in mir.’ Met andere woorden, het zelfbesef gaf hem ook het besef eigenmachtig te zijn, geen willoos wezen meer te zijn.

Er bestaat natuurlijk ook wel zoiets als de automatische piloot. Er zijn

gewoontehandelingen waarbij we gelukkig niet hoeven na te denken. Daarin heeft Swaab het toch wel bij het rechte eind?

Zeker, dat komt bijvoorbeeld ook heel mooi tot uitdrukking in het verhaal van Huub Beurskens over een fietstocht waarbij hij zo door zijn gedachten in beslag was genomen dat hij zich absoluut niet kon voorstellen dat hij die

route van vijf kilometer ook werkelijk had afgelegd. Zelfs de paniek die hem daarna overvalt over alle verkeersfouten die hij had kunnen maken en de ongelukken die hij had kunnen veroorzaken is herkenbaar.

Douwe Draaisma legt in zijn voorwoord vooral de relatie met het werk van William James.

Interview

BAS LEVERING

Ik wil het grote belang laten zien van zelfreflectie en introspectie. Dat is heel manifest in de ervaring die de Nijmeegse neuropsycholoog Herman Kolk van zijn zoonje noteert. Je ziet daar ook hoe de ‘eigenaard’ zich al op jonge leeftijd kan manifesteren. De zesjarige zegt tegen zijn vader: ‘Als er iets gebeurt, praat ik tegen mijn denken en dan zeg ik: je moet zorgen dat het niet meer gebeurt.’ Die jongen probeert natuurlijk iets onprettigs te voorkomen. Ik vind het zo puur dat zo’n kind, zonder weet te hebben van al die boeken die jij en ik gelezen hebben, het op zo’n zuivere manier verwoordt. Zo’n notitie is echt goud waard.

Het mooie is misschien ook dat het tot in de formulering overeenkomt met de manier waarop Homerus Odysseus zichzelf laat vermennen, alsof door een ander, zijn eigenaard: ‘Koest hart!’ om zijn kalmte te bewaren en nog even te wachten met aanvallen. Inderdaad. Het verhaal van Odysseus is wel het eerste ik-document uit de geschiedenis genoemd, het eerste blijk van zelfobjectivering door zelfbeschouwing. Daarom ben ik ook zo benieuwd wat voor reacties ik van gewone mensen op mijn boekje zal krijgen. Of zij de eigenaard zullen herkennen. Swaab zal roepen: ‘Daar heb je de homunculus weer, dat mannetje in ons, waar we al eeuwen niet meer in geloven.’ Maar ik hoop dat veel mensen uit eigen ervaring iets van een eigenaard in zich herkennen. Ik heb het voorgelegd aan de

‘Als je de mogelijkheid van verantwoordelijkheid ontkent, vernietig je de grondslag van de opvoeding’

om het ik gaat. Bijvoorbeeld de dichter die moeite heeft om zichzelf als auteur van zijn gedicht te zien omdat het gedicht zichzelf leek te schrijven.

Dat is nu precies de reden waarom ik ben gaan spreken over ‘de eigenander’. Ik heb in mijn boek Pek van Andel aangehaald die naar een ervaring van de dichter Alphonse de Lamartine verwijst. Een vriend zit in een Rodin-achtige houding met een hand onder zijn hoofd en De Lamartine vraagt: ‘Wat doe je?’ De vriend zegt: ‘Ik denk.’ De Lamartine: ‘Wat vreemd, dat doe ik nooit. Mijn ideeën denken voor mij!’ Van Andel bevestigt dat dat bij hem ook zo is: ‘Zo zie ik dat ook. Mijn hoofd staat nooit stil.’ Ik noem dat een tweede intelligentie. Als ik heel hard probeer een probleem op te lossen lukt het vaak niet, maar als ik er niet aan denk dient de oplossing zich aan.

Kun je nu ook iets zeggen over de loop van de ontwikkeling van dit hele conglomeraat rond het zelf? Wanneer ontstaat de eigenander? Dat weet ik nog niet. Bij de zesjarige zoon van Herman Kolk was de eigenander al heel manifest. In embryonaal stadium zogezegd. En zo’n jongen gaat daar natuurlijk op door. Die houdt die metapostie vast en raakt die ook niet meer kwijt. Die blijft met zichzelf in

gesprek. En hoe dat verder gaat...? Ik denk wel dat je er een op introspectie gerichte geest voor moet hebben. En die hebben vrouwen over het algemeen meer dan mannen. Wat dat betreft is het een vrouwelijk boek.

Misschien moeten we wel zeggen dat de psychologie – of deze vorm van psychologie – vrouwelijk is. In het laatste hoofdstuk spreek je ook nog over de eigenander als interpretator.

Ik ontleen dat begrip aan de Amerikaanse neuropsycholoog Michael Gazzaniga. Het verbaast me nog altijd dat geen van zijn boeken in het Nederlands vertaald is. Ik heb bij verschillende uitgevers geprobeerd om interesse voor zijn werk te wekken, maar ik ben daar nog niet in geslaagd. Ik heb met hem gecorrespondeerd en hij was zo aardig om op mijn e-mails te reageren. Ik vind de interpretator werkelijk een prachtig begrip en het mooie is dat hij die instantie ook empirisch heeft kunnen aantonen in experimenten met split-brainpatiënten. Als er informatie gescheiden aan beide hersenhelften wordt aangeboden, blijkt er een instantie te zijn die gaat proberen om daar chocola van te maken. Je hebt gezien dat ik in dit verband verwezen heb naar wat Piet Vroon de Centrale Controle Eenheid noemde. We kunnen het hem niet meer vragen, maar ik heb sterk de indruk dat hij naar de instantie zocht waarvan Gazzaniga inmiddels het bestaan empirisch heeft aangetoond.

Er is ook kritiek gekomen op het

verhaal van de functies die aan de verschillende hersenhelften worden toegewezen.

Daar heb ik ook wel afstand van gehouden en de dingen die ik erover zeg, betreffen gewoon observaties. Ik was door mijn beroerte natuurlijk ook geïnteresseerd in dat boek van Jill Bolte-Taylor. Zij realiseerde zich op het moment dat ze een beroerte kreeg dat ze goed moest opletten wat er precies gebeurde. Jarenlang had ze patiënten behandeld en was ze hoofd van een afdeling geweest die voortdurend hersenweefsel uit alle staten van Amerika toegestuurd kreeg en onderzocht om inzicht te krijgen in autisme. Als ik het infarct niet aan de linker- maar aan de rechterkant had gehad, waren mijn taalcentra er misschien wel aangegaan. Dan had ik geen woord meer kunnen opschrijven. De moeder van Jill Bolte-Taylor heeft haar weer opnieuw moeten leren spreken en lezen. Maar wetend dat ik een amateur ben op dat gebied heb ik geprobeerd een beetje afstand te houden

van het idee van de dominant linken en de dominant rechtsen en hun respectievelijke karaktereigenschappen. Gert-Jan Lokhorst, filosoof aan de TU Delft, heeft heel precies de geschiedenis van dat denken gedocumenteerd. Hij heeft niet alleen al het onderzoek op een rij gezet, maar ook alle onzin die er over het denken in hersenhelften in omloop is. Toen ik zijn verhaal gelezen had, heb ik gedacht: ‘Daar moet ik natuurlijk verre van blijven.’ Maar er bleef genoeg interessants te melden. Zoals Douwe Draaisma me schreef: ‘Ik vind het een prachtig boek en ik heb er ook veel van geleerd.’ Dan gaat het vooral om relevante observaties en experimentjes die niet algemeen bekend zijn, ook niet bij de psychologen. ★

BAS LEVERING

Dolph Kohnstamm (2016). *De Eigenander. Een ik in mij*. Arnhem: Uitgeverij Nieuwe Druk. ISBN 978-94-92020-13-0;

DOLPH KOHNSTAMM (1937) studeerde psychologie aan de Universiteit van Amsterdam en was van 1973 tot 1998 hoogleraar in de ontwikkelingspsychologie aan de Universiteit Leiden. Hij leidde het project Proefkreche '70, een geëngageerde poging om taalachterstanden te bestrijden (met teleurstellende resultaten), en ondersteunde de introductie in Nederland en Vlaanderen van het televisieprogramma Sesamstraat. Kohnstamm is grondlegger en de huidige hoofdredacteur van *Het Cultureel Woordenboek. Encyclopedie van de algemene ontwikkeling*. Hij is ook actief medewerker van Wikipedia. Zijn boek *Ik ben ik* verscheen in 2002 bij de Bezige Bij en werd ook in het Duits, Engels en Japans vertaald. *De Eigenander. Een ik in mij* verscheen in 2016 bij Uitgeverij Nieuwe Druk. In 1958 trouwde hij met Rita Kohnstamm, die onder andere de veel in het onderwijs gebruikte *Kleine ontwikkelingspsychologie* in drie delen schreef. Meer informatie is te vinden op www.dolph-ritakohnstamm.nl

mensen van de ouderensociëteit waarvan mijn vrouw Rita voorzitter is en vooral vrouwen stemden ermee in. Rita heeft dit boek overigens geredigeerd. Zonder haar zou het er nooit gekomen zijn. Ik was na mijn hersenbloeding behoorlijk van de kaart. Ik heb toen wel erg veel zitten lezen, maar het was flink verward in mijn hoofd. Ik had Rita graag coauteur van het boek gemaakt, maar dat wilde ze niet. De helderheid in mijn hoofd heb ik wel teruggekregen, al

was ik in het begin wel heel snel moe. De helderheid van het boek is Rita's helderheid.

Ook mooi aan de verwijzing van Draaisma naar James is dat James nu juist niet zo nadrukkelijk over het ik spreekt, maar veel meer nadruk legt op de 'stream of consciousness'. En in je boek komen ook een aantal ervaringen aan de orde waarin het juist niet